

Hoe evangelisch is Bram van de Beek?¹

- door drs. Teun van der Leer -

Wie vaststelt dat het kwartaalblad voor *evangelische* theologische bezinning *Soteria* een heel nummer wijdt aan Bram van de Beek, zou zich – met een knipoog naar 1 Samuël 10:11 – af kunnen vragen of Bram ook onder de *evangelicals* is.

In een aantal opzichten is VDB zeker een geestverwant van het evangelisch christendom te noemen. Ik denk aan zijn liefde voor de Schrift en de centraliteit van het kruis in zijn werk. Daarmee heeft hij om zo te zeggen 'de halve Bebbington' al in huis.¹ Ik denk ook aan zijn heldere orthodoxie, met name als het gaat om de Triniteit, de werkelijkheid van kruis en opstanding en het waarachtig God-zijn van Christus. Die verwarmt menig evangelisch hart en roept sterke verwantschap op. Dat geldt zeker ook voor de consistente aandacht die VDB heeft voor de bevindelijk-pneumatologische kant van de theologie, waarmee hij in 1982 bij zijn inauguratie in Leiden de toon zette: Spreken over God kan en mag niet losstaan van spreken tot God. 'Slechts de gelovige, die God kent, kan theologische wetenschap bedrijven (...) Kennis van God is slechts mogelijk in een relatie tussen Hem en ons (...), in de omgang met Hem als een levende persoon' (GK 6, 11, 12).² Ik herinner me nog wel hoe opgewonden en enthousiast we indertijd als jonge evangelische theologiestudenten hierover met elkaar spraken.

Tegelijk is er sprake van een toenemende kritische bejegening van het evangelische bij VDB. In 1997 merkt hij op geen heil te zien in een evangelische opwekking, omdat we daarmee al te snel tot 'arrivés' worden. Het is weliswaar goed dat er kritiek komt op institutionele kerken 'met hun lauwheid en houding van pappen en nathouden', maar 'het evangelicale alternatief doet me nog meer huiveren', want het vereenzelvigd zich al te gemakkelijk met de 'civil religion' en 'de cultuur van de macht'.³ In een recent artikel in *Kontekstueel* schrijft hij – na het verwijt dat reformatorische kerken Woord en sacrament te ver uiteen getrokken hebben – dat het in de vrije kerken 'nog erger' is: 'Daar is helemaal geen controle meer. Men zegt wel dat het om de bijbel alleen gaat, maar in feite gaat het om een aantal uit hun verband gehaalde bijbelgedeelten of teksten, zonder de oriëntatie op het Credo en zonder de samenhang van de hele Schrift. Het gaat om de godsdienstige beleving van de aanhangers en als er nog sacramenten zijn dan zijn die de bevestiging van eigen geloof en liefde, met volwassendoop en liefdemaaltijd'.⁴ Het is met name op het laatste - godsdienstige beleving die het eigen geloof bevestigt en die in VDBs optiek veelal tot zelfgenoegzaamheid leidt – dat VDB zijn pijlen richt. In een voor hem zeer typerend (Engelstalig) artikel over 'geloven om niet', noemt hij 'religion allied to piety the most deceptive alliance of all', want 'it implies the justification of those who claim to be godly and the exclusion of the godless'.⁵

***Convertive piety* tegenover kosmische wedergeboorte**

Hier ligt toch wel een stevig geding tussen VDB en het evangelicalisme, dat Stanley Grenz met *convertive piety* omschrijft. In de 17^e en 18^e eeuw verschoof volgens Grenz onder invloed van het puritanisme en het piëtisme de locus van het ware christendom van de doop (objectief) naar de persoonlijke bekering (subjectief). Dit markeert het begin van de evangelische beweging: 'The vision of the faith that focuses on personal regeneration rather than on outward rituals as the key to a changed life has continued to dominate evangelical theology to the present'.⁶ Wedergeboorte werd het centrale motief.

Nu is wedergeboorte ook voor VDB belangrijk, maar dan vooral in eschatologisch en kosmisch perspectief (GR 186-189). De persoonlijke omkeer hoort daar wel bij, maar alleen als 'een aspect van de kosmische omwenteling' (GR 174). Anders leidt ze maar tot geborneerdheid en gearriveerdheid (GR 186). VDB kiest er dan ook voor Joh. 3 te

¹ Uit: *Soteria* 28.3 (2011), 7-12.

interpreteren vanuit Titus 3, 'om een individualistische uitleg van wedergeboren christenen te vermijden' (GR 174 n.46). Hiermee wil hij zich zekeren tegen het gevaar dat ons/mijn geloof de noodzakelijke en zelfs voorwaardelijke schakel wordt naar het Koninkrijk Gods. Daarom pleit hij hartstochtelijk voor de dominantie van de *fides quae* (de geloofsinhoud) over de *fides qua* (de geloofsdaad), want de eerste richt ons op Christus en de tweede richt ons op onszelf (GR 210). Om die reden maakt hij ook bezwaar tegen 'een theologische beweging van de gelovige beleving via de Geest naar de christologie' zoals hij die waarneemt bij (evangelische) baptisten. Dit 'primaat van de pneumatologie' acht hij onvruchtbaar en 'precies de omgekeerde beweging van die in de vroege kerk'.⁷

Terug naar de (kinder)doop

Vandaar ook zijn radicale keuze voor de kinderdoop en tegen 'de modernistische idee van de volwassendoop'.⁸ Hoewel hij het grote belang van het bijeen houden van doop en geloof zo helder onderstreept dat het (evangelische) baptistenhart er sneller van gaat kloppen (CT 57, GR 168-192) – zeker als hij ook nog korte metten maakt met de gereformeerde verbondsl leer als verdediging van de kinderdoop (GR 175-178) – komt datzelfde hart bijna tot stilstand als het ontdekt dat de volgorde bij VDB principieel eerst dopen en dan geloven is. Het geloof is *antwoord* op de ontvangen doop en geen voorwaarde vooraf! Dan zou 'mijn beslissing' bepalend zijn en 'daarmee is de kern van het geloof aangetast' (GR 217). Volgens VDB kan het dan ook niet anders of de kerk heeft 'van meet af de kinderdoop gepraktiseerd', al lijkt hier de theologische wens toch vooral vader van de gedachte.⁹ Voor VDB is dit echter zo wezenlijk dat hij lijkt aan te schuren tegen of zelfs in te stemmen met de gedachte van wat in de 19^e eeuwse discussie in de Engelse kerk 'baptismal regeneration' heette.¹⁰ De wedergeboorte gebeurt in (of zelfs door) de doop: 'De doop is een nieuwe geboorte, een nieuwe schepping. Geboren worden en geschapen worden is niet iets waarvoor we kiezen, maar iets wat ons overkomt. (...) Daarom werden ook in de vroege kerk kinderen gedoopt. (...) Het kan ook niet anders, als we de doop zien als de doorgang naar de nieuwe schepping, als een totale kosmische verandering. Christenen leven in die nieuwe kosmos en daarin worden hun kinderen geboren. Ze worden geboren als kinderen van het licht en onmiddellijk na hun geboorte op de aarde wordt bevestigd dat zij kinderen zijn van de hemel' (CT 58). Wat je hier ziet gebeuren is dat de natuurlijke geboorte en de wedergeboorte vrijwel samenvallen; VDB spreekt zelfs over een 'in de kerk geboren zijn'.¹¹ Alle nadrukkelijke spreken over de doop als gericht, begraven worden en sterven (wat VDB consequent doet), wast dan niet meer weg dat de kritische functie van de doop uit het zicht verdwijnt.¹² Dat er in de Schrift corporatief wordt gedacht zal waar zijn, maar dat is nog wat anders dan dat je de kinderdoop kunt verdedigen met een beroep op 1 Kor. 7:14 (CT 58) of met het argument dat de vervulling in Christus ook de heidenen omvat: 'Dan zou het vreemd zijn om kinderen uit te sluiten' (GR 215). Helemaal mee eens: ongelovige partners, kinderen noch heidenen zijn uitgesloten van de beloften van het Evangelie, maar dat wil nog niet zeggen dat ze er *automatisch* bijhoren. Die partners en die heidenen dopen we toch ook niet ongevraagd?!

Hoe werkt de Geest?

Als ik het goed zie dan zit het verschil tussen VDB en veel evangelischen vast op hoe we kijken naar het werk van de Geest en de verhouding christologie-pneumatologie. VDB is vuurbang dat een (te) zelfstandige pneumatologie ons in antropologisch vaarwater brengt.¹³ Ik vraag me af of die angst terecht is. In het NT is de Geest op geen enkele manier concurrerend ten opzichte van Christus. De Geest is 'de' belofte waarop de discipelen van Christus moeten wachten (Luc. 24:49; Hand. 1:4) en omwille van wie het zelfs 'beter' is dat Jezus heengaat (Joh. 16:7), juist omdat Hij het werk van Christus in en aan de gelovigen komt toepassen en daarin Christus verheerlijkt (16:14). Ik kijk dan ook veel minder negatief naar de *fides qua*, omdat ik het beschouw als een werk van de Geest in het hart van mensen, zoals bijvoorbeeld zichtbaar wordt in het effect van Petrus' preek na het ontvangen van de Geest: 'Toen zij dit hoorden, werden zij diep in hun hart getroffen' (Hand. 2:37 NBG51). Vanuit deze 'getroffenheid' klinkt dan de oproep 'bekeert u en laat u dopen'. Het 'nieuwe' van het nieuwe verbond is dat buiten- en binnenkant op elkaar rijmen; het gaat nu

om de besnijdenis *van het hart* en het van binnenuit 'kennen' van de Here (Hebr. 8:10-11). Dus speelt de *fides qua* altijd een rol, juist ook bij doop en avondmaal.¹⁴ Het is typerend dat VDB bij zijn spreken over de wedergeboorte wel Joh. 1:13 citeert ('niet uit bloed...maar uit God'), maar niet het voorafgaande vers 12: 'Doch allen die Hem *aangenomen hebben*...die in zijn naam *geloven*' (NBG51, mijn curs., TvdL). *Dat* zijn de wedergeborenen. Je kunt het één niet losmaken van het ander.

Ik geef VDB graag toe dat in het ervaren van de Geest allerlei menselijks en vleselijks kan meespelen dat tot vertroebeling leidt. Het is niet voor niets dat het NT in verband met het werk van de Geest regelmatig oproept tot toetsing (1 Kor. 14:29; 1 Tes. 5:19-21). Maar je hoeft geen groot kenner van de kerkgeschiedenis te zijn om te weten dat het alternatief van het primair lokaliseren van het werk van de Geest in credo en ambt ook zo z'n nadelen heeft. En je kunt er niet om heen dat in het NT de Geest geen vaag begrip is, maar – om het met Newbigin te zeggen – 'een zichtbaar, herkenbaar en zeker teken' dat God aan het werk is: 'The Holy Spirit may be the last article of the Creed but in the NT it is the first fact of experience'.¹⁵ Het is sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw vooral de nieuwtestamenticus James Dunn, die niet moe wordt te benadrukken dat in het NT de Geest de primaire ervaring is van de gelovige en 'the focus of the event or process of becoming a Christian'.¹⁶ Dunn gelooft dat juist het verlies van deze ervaring meer dan iets anders de kerk schade heeft berokkend. Hij pleit voor een meer prominente plaats voor de ervaring van de Geest, ten koste van die elementen die zich de rol van de Geest teveel hebben toegeëigend, 'in particular baptism, the clerical domination of the Church, and the creeds'.¹⁷ De simpele lakmoesproef of iemand een discipel was, was in het NT of men de Geest ontvangen had (Hand. 19:2). Dunn citeert met instemming Newbigins enigszins cynische opmerking dat Paulus' opvolgers vandaag de dag waarschijnlijk eerder geneigd zijn te vragen 'geloof je precies wat wij je onderwezen hebben?' of 'waren de handen die jou zijn opgelegd onze handen?', om bij een bevestigend antwoord, de bekeerlingen te verzekeren dat ze de heilige Geest hebben ontvangen 'even if they don't know it'.¹⁸ In de ogen van James Dunn hebben ambt en sacrament zich gaandeweg het alleenrecht van het kanaliseren van de Geest toegeëigend, wat mede leidde tot de toenemende praktijk van de kinderdoop.¹⁹ Waar Dunn deze ontwikkeling betreurt, lijkt het er op dat VDB deze juist toejuicht. Hij wordt steeds kritischer op persoonlijk geloven en ervaren en pleit steeds nadrukkelijker voor sacrament ('Wie zondags alleen naar een woorddienst is geweest, is niet naar de kerk geweest', 'Wat is "kerk"?', 16) en ambt ('Predikanten moeten weer bisschoppen worden en hun verantwoordelijkheid nemen', GT 100).

Hoe evangelisch is Bram van de Beek?

We komen terug bij de vraag hoe evangelisch VDB is. Ik onderstreep graag de enorme verwantschap die ik zie en ervaar bij de liefde voor de Schrift en vooral voor de Christus der Schriften van wie wij alles hebben te verwachten en te ontvangen (Rom. 8:32). Wat dat betreft is VDB beslist een halve 'evangelical'. Maar die bestaan natuurlijk niet en VDB is al helemaal niet iemand die je met 'half' kunt typeren. Hij gaat voor heel de Schrift en voor heel de Kerk. Ik stel (waarschijnlijk tot zijn opluchting) vast dat VDB geen 'evangelical' is, maar wel een bondgenoot en vriend van de evangelische beweging. Een bondgenoot in zijn onvermoeibaar opkomen voor het Evangelie van kruis en opstanding en voor een Kerk die daar haar concentratie zoekt en vindt. En een vriend die veel met haar gemeen heeft en tegelijk haar een spiegel durft voorhouden en onverbloemd de waarheid durft te zeggen. Op zulke vrienden moet je zuinig zijn!²⁰

Noten:

¹ Ik doel hier op de inmiddels vermaarde quadrilateral van David Bebbington, die het evangelicalisme typeert met de vier karakteristieken *conversionism*, *activism*, *biblicism* en *crucicentrism* in David Bebbington, *Evangelicalism in Modern Britain: A History From The 1730s To The 1980s*, London and New York: Routledge, 1989, ⁶2002, 2-3. Zie ook Teun van der Leer, 'Evangelisch dankzij de Verlichting? Een discussie over de "Bebbington-these"' in *Soteria* 27.2 (2010), 46-50.

² Vgl. ook zijn pneumatologische duiding van het bijzondere in de openbaring door het 'aangesproken worden' en de ontmoeting met God als persoon in A. van de Beek, 'De definitie en de naam' in E. Dekker e.a. (red.), *Solidair en Solide. In gesprek met H.W. de Knijff*, Kok Kampen 1997, 36-37 en uitgebreider in HG 16-21 en S 62-71. Over de relatie theologie en gebed zie ook A.A. Spijkerboer, *Wat is evangelische theologie? De zwanenzang van Karl Barth*, Kok Kampen 1999, 93-98. VDB verwijst in zijn inauguratie naar het Duitse origineel.

³ A. van de Beek, 'Met de Geest is het allemaal begonnen' in J. Beumer & A. Houtepen (red.), *Kerk voor de nieuwe eeuw. Verkenningen in kerk, cultuur en oecumene*, Boekencentrum Zoetermeer 1997, 31-32.

⁴ A. van de Beek, 'Wat is "kerk" en waar vind je haar?' in *Kontekstueel* 25.5 (2011), 16.

⁵ Abraham van de Beek, 'Religion without ulterior motive' in E.A.J.G. Van der Borght, *Religion without Ulterior Motive* (SRT 13), Brill Leiden/Boston 2006, 15.

⁶ Stanley J. Grenz, *Renewing the Center: Evangelical Theology in a Post-Theological Era*, Baker Academic Grand Rapids 2000, 52.

⁷ Bram van de Beek, 'Toch een baptistische theologie?' in Teun van der Leer (red.) *Zo zijn onze manieren! Baptisten in gesprek over gemeentetheologie*, Barneveld 2009, 68-69.

⁸ *Zo zijn onze manieren*, 70.

⁹ 'Wat is "kerk"?', 13. Elders citeert VDB Irenaeus die in 180 over de doop van zuigelingen schrijft (GR 217).

Overigens is er daarmee nog steeds een flinke kloof te overbruggen van zo'n 150 jaar waarvan we niet weten of er al van kinderdoop sprake was. Zo concludeert ook het meest gezaghebbende werk op dit terrein: 'There is general agreement that there is no firm evidence for infant baptism before the latter part of the second century. This fact does not mean that it did not occur, but it does mean that supporters of the practice have a considerable chronological gap to account for' (mijn curs., TvdL). Citaat uit Everett Ferguson, *Baptism in the Early Church – History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*, Eerdmans Grand Rapids 2009, 856, die tevens aangeeft dat de kinderdoop pas in de vijfde en zesde eeuw tot 'usual practice' werd (857). Zie voor vergelijkbare conclusies ook H.F. Stander & J.P. Louw, *Baptism in the Early Church*, Reformation Today Leeds 2004 (1988).

¹⁰ Vgl. de beroemde preek van Spurgeon hiertegen, te vinden op <http://www.spurgeon.org/sermons/0573.htm> (d.d. 23 juli 2011).

¹¹ 'Wat is "kerk"?', 14.

¹² Zie hierover uitvoeriger 'Baptism and the new humanity' in John Howard Yoder, *Body Politics. Five Practices of the Christian Community Before the Watching World*, Scottdale 1992, ²2001, 28-46, en David F. Wright, *What has Infant Baptism done to Baptism?*, Paternoster Milton Keynes 2005: 'Van een gezelschap gerekruteerd door een bewuste reactie op de oproep van het Evangelie tot discipelschap en doop, werd de kerk een lichaam waar men vanaf de geboorte toe behoorde. Dit was aantoonbaar één van de grootste veranderingen in de geschiedenis van het christelijk geloof. Het leidde tot de formatie van het christendom, bestaande uit een christelijk rijk en christelijke naties of volken. Het christelijk geloof werd een kwestie van erfelijkheid in plaats van beslissing' (74, mijn vertaling, TvdL).

¹³ Het is typerend dat hij in *Zo zijn onze manieren!*, 70, achter het woord pneumatologie tussen haakjes toevoegt: of christelijke antropologie. In GR verwijt hij resp. de Reformatie (213) en Barth in navolging van het piëtisme (220) teveel antropologie in de theologie te stoppen.

¹⁴ Beasley-Murray laat in zijn nog altijd gezaghebbende studie *Baptism in the New Testament* (Paternoster Carlisle 1962) mijns inziens overtuigend zien dat zonder het geloofsantwoord de doop in-valide blijft. De doop is uiteraard eerst en vooral Gods initiatief en daad, maar vraagt als 'embodiment' van het evangelie om een geloofsantwoord. Hetzelfde geldt voor het avondmaal. In beide gevallen gaat het om een *ontmoetings*gebeuren, waarin zowel God als de mens participeert.

¹⁵ Lesslie Newbigin, *The Household of God: Lectures on the Nature of the Church*, SCM Press London 1953, 89. In dit boek pleit Newbigin voor drie perspectieven op de kerk: *catholic*, *protestant* en *pentecostal*. Bij de laatste staat de vraag 'Where is the church?' gelijk aan: 'Where is the Holy Spirit recognisably present with power?', 87.

¹⁶ James D.G. Dunn, 'Rediscovering the Spirit (1)' in Dunn, *The Christ & The Spirit. Collected Essays Vol. 2*, T&T Clark Edinburgh 1998, 44-47. Zie ook zijn *Baptism in the Holy Spirit*, SCM Press Londen 1970, *Jesus and the Spirit*, SCM Press Londen 1975 en *Unity and Diversity in the New Testament: An Inquiry into the Character of Earliest Christianity* SCM Press London 1977, met name H.9, 'Spirit and Experience', 174-202.

¹⁷ 'Rediscovering the Spirit (1)', 55.

¹⁸ 'Rediscovering the Spirit (1)', 46, *The Household of God*, 95.

¹⁹ 'It was only when the Spirit became less the subject of experience and more the object of dogma that the ritual act began to assume this prominence, so that by the end of the fourth century the sacraments had become the only channel of the Holy Spirit, with authority to bestow the Spirit more or less confined to the bishops. The movement of emphasis, from the Spirit to baptism as the vehicle of grace, and from the Spirit as experience to Spirit as dogmatic deduction, was accentuated by the increasing practice of infant baptism'. 'Rediscovering the Spirit (1)', 55.

²⁰ Graag beveel ik het in noot 5 genoemde artikel 'Religion without ulterior motive' van harte ter lezing aan om dicht bij VDBs *Anliegen* te komen en om in die (kritische) spiegel te kijken. Het artikel is ook rechtstreeks te downloaden van <http://www.hts.org.za/index.php/HTS/article/view/425> (d.d. 25 juli 2011).